

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Матусевич Тетяни Володимирівни «Філософська парадигма наукової освіти: стратегії і практики розвитку відповідального громадянства», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти

Актуальність дослідження філософської парадигми наукової освіти в контексті розвитку відповідального громадянства не викликає сумнівів у будь-кого, хто навіть поверхнево знайомий із сучасними викликами глобального суспільства. Формування громадянської відповідальності через наукову освіту стає дедалі важливішим у світі, де інформаційні технології та глобалізація значно впливають на соціокультурні процеси. Адже без належного розвитку критичного мислення та відповідальності у громадян не можна сподіватися на сталий розвиток суспільства, особливо в контексті динамічних змін першої половини XXI століття.

Особливої ваги тема набуває в сучасній Україні, яка прагне інтегруватися у світовий освітній простір, зберігаючи при цьому власну національну ідентичність та культуру. Авторка дисертації справедливо вказує на необхідність переосмислення ролі науки в освіті в умовах, коли інтелектуальний потенціал суспільства стає ключовим ресурсом для його розвитку. Науково-технічний прогрес не лише відкриває нові можливості, а й формує нові виклики, що потребують відповідального підходу до освіти.

У зв'язку з цим, авторка обгрунтовано звертає увагу на філософські засади розвитку відповідального громадянства через наукову освіту, що робить її дослідження надзвичайно актуальним. Крім того, авторка переконливо демонструє, як наукова освіта може слугувати епістемологічною платформою для розвитку громадянської відповідальності та демократії. Це твердження підкріплюється аналізом різних підходів концептуалізації філософської

парадигми наукової освіти, зокрема інтеріоризаційного, інтерреляційного та мультиперспективного, що додає дослідженню наукової цінності.

Особливо слід відзначити логічний і системний підхід авторки до аналізу взаємозв'язку між науковою освітою та громадянською відповідальністю. Т.В. Матусевич розглядає освітні процеси через призму філософських концепцій, що дозволяє їй виокремити основні детермінанти розвитку відповідального громадянства у сучасному суспільстві. Використання широкої джерельної бази та критичний аналіз наукових теорій надають роботі ґрунтовності та новаторського характеру. Таким чином, дисертація робить значний внесок у розвиток філософії освіти та пропонує важливі рекомендації для практики та політики у сфері освіти.

Авторка пропонує розглядати наукову освіту не лише як інструмент передачі знань, але й як ключовий засіб формування громадянських цінностей та відповідальності. Враховуючи сучасні виклики глобалізації, інформаційної революції та трансформацій соціальних структур, авторка робить акцент на необхідності впровадження нових освітніх стратегій, спрямованих на розвиток критичного мислення та демократичних цінностей у громадян. У зв'язку з цим, авторка досліджує становлення освітнього процесу в контексті соціокультурних змін, які відбуваються в умовах сучасного суспільства знань. Зокрема, важливим аспектом роботи є аналіз впливу сучасних цифрових технологій на освітню сферу, що, на думку авторки, є однією з ключових детермінант у процесі розвитку відповідального громадянства в сучасних умовах.

Аналіз широкого кола джерел дозволив авторці глибоко дослідити взаємозв'язок між розвитком наукової освіти та становленням відповідального громадянства. Робота також відзначається глибоким розумінням взаємозв'язку між філософією науки та соціальними процесами, а також умінням автора інтегрувати складні філософські концепції в контекст сучасних освітніх практик. Це свідчить про високий рівень володіння матеріалом та здатність до критичного аналізу.

На погляд Тетяни Володимирівни, складність багатогранного та багатовимірного концепту наукової освіти дає широкий простір для розробки проблеми її філософської парадигми як комплексної системи світоглядних, ціннісних та смислотворчих орієнтирів, що визначають напрямки, методи та цілі освітньої діяльності у контексті виховання відповідального громадянства. Таким чином, зазначає Тетяна Володимирівна, ці дослідження також є неоднорідними та різноплановими; вони використовують різну «оптику» і зосереджуються на становленні філософії наукової освіти як «внутрішньої філософії», розглядають динамічну взаємодію наукової освіти з філософією науки, онтологією та епістемологією, оцінюють вплив окремих філософських шкіл на теорію та практику наукової освіти, одночасно збагачуючи загальний дискурс з даної проблематики (підрозділ 1.1.).

Далі Тетяна Володимирівна слушно зазначає, що сучасна наукова освіта переживає своєрідний культурний поворот, який репрезентований визнанням і вивченням дослідниками впливу культури на наукову освіту, критикою універсальних уявлень про наукову практику та виробництво знань. Множинність цілей та диверсифіковане застосування наукової освіти відображає її специфічні функції і ролі в суспільстві, серед яких: розвиток культури наукового мислення і стимулювання доказової аргументації при прийнятті рішень; забезпечення знань та навичок для активної участі у науково-технологічному світі; розвиток компетентностей для розв'язання проблем та інновацій; залучення до наукової діяльності та розвитку наукової кар'єри; сприяння відповідальній участі в публічних наукових дискусіях і прийнятті рішень (підрозділ 1.1.).

У контексті аналізу університетської екосистеми як середовища розвитку відповідального громадянства варто звернути увагу на висвітлене дисертанткою положення про те, що розвиток культури демократії в освіті є важливим елементом формування відповідального громадянства, оскільки культура демократії сприяє вихованню громадян, які не тільки розуміють свої права та обов'язки, але й здатні активно брати участь у суспільному житті.

Освіта, заснована на принципах демократії, вчить критичному мисленню, самостійності та співпраці. Вона сприяє розвитку навичок дискусії та аргументації, які є необхідними для ефективного функціонування демократичного суспільства. Демократичне середовище в навчальному процесі дозволяє учням відчувати свою значущість та вплив на прийняття рішень, що, в свою чергу, формує у них почуття відповідальності за свої дії та рішення. Актуальність демократичних трансформацій в освіті зумовлена контекстуальними та дискурсивними особливостями транзитивного українського суспільства. Глобальні зміни спонукають до формування і розвитку нової архітекτονіки соціальних відносин, провокують нові виклики демократизації системи освіти та актуалізують дослідження аксіологічної складової становлення культури демократії (підрозділ 2.1).

Продовжуючи ряд сильних сторін дисертаційної роботи Тетяни Володимирівни в контексті теоретичної та практичної її актуальності, варто виокремити і такі позитивні сторони, які пов'язані з пошуками відповідей на розуміння університетської освіти для сталого розвитку як етосу партнерства та співпраці: сучасний університет отримує все більше продуктивних можливостей для розвитку своєї третьої місії шляхом виконання провідної ролі у спільному проектуванні та колегіальному виробництві знань та інструментів суспільних трансформацій задля сталого розвитку у тандемі з різними зовнішніми зацікавленими сторонами з промисловості, уряду, громадянського суспільства та місцевої влади. Сталий розвиток став однією з найважливіших глобальних цілей, спрямованих на забезпечення гармонійного поєднання економічного зростання, соціальної справедливості та охорони навколишнього середовища. У цьому контексті університети відіграють вирішальну роль як центри освіти, досліджень та громадського впливу (підрозділ 3.1.).

Розкриваючи сутність процесів розвитку наукової освіти для відповідального громадянства в умовах інформаційного суспільства і розвитку технологій штучного інтелекту, авторка цілком слушно стверджує, що серед основних етичних викликів використання технологій штучного інтелекту для

розвитку відповідального громадянства слід відзначити: поліморфність питань етики застосування штучного інтелекту в освіті; потенційні загрози фундаментальним правам і демократії; колоніалізм штучного інтелекту в освіті; відсутність універсального підходу до регулювання етичних питань використання штучного інтелекту в освіті; виклики «розмивання етики»; недостатній рівень системного застосування етичних принципів; загрози надмірного невиправданого використання штучного інтелекту; виклики підзвітності і відповідальності; виклики конфлікту інтересів або «лояльності штучного інтелекту» (підрозділ 4.2.).

Продуктивним є аналіз авторкою праксеологічного виміру міжнародної практики розвитку відповідального громадянства засобами наукової освіти, що дозволив виокремити низку функціональних моделей: модель популяризації науки, модель розвитку гендерної рівності в науці, професійно-орієнтаційна модель, модель менторської підтримки, партнерська модель, модель професійного розвитку, модель розвитку національних/регіональних платформ або мереж (підрозділ 4.4.).

Розгляд перспектив розвитку наукової освіти для відповідального громадянства в Україні дозволив авторці сформулювати висновок, що аксіологічний еkleктизм транзитивного українського суспільства, що характеризується змішанням різноманітних ціннісних систем і культурних впливів, стає одним з значущих чинників у формуванні відповідального громадянства в освіті. У процесі переходу від тоталітарного режиму до демократичного ладу українське суспільство зустрічається з множинністю ціннісних орієнтирів, що мають різне походження і часто суперечать одне одному. Це створює унікальну ситуацію, в якій формування відповідального громадянства набуває особливої складності та водночас відкриває нові можливості для розвитку (підрозділ 5.1.).

Продуктивним є аналіз важливості розвитку відповідального громадянства засобами наукової освіти в часи війни в Україні, проведений Тетяною Володимирівною. На думку авторки, наукова освіта є потужним

інструментом формування відповідального громадянства, що має критичне значення для національної безпеки України в умовах сучасних викликів завдяки таким атрибутивним характеристикам: сприяння розвитку критичного мислення та медіаграмотності, стимулювання розвитку інноваційного мислення та креативності, забезпечення підготовки кадрів для стратегічно важливих галузей, запровадження системи громадянської науки, сприяння формуванню громадянської свідомості та активної життєвої позиції, розвиток культури відповідальності через концепцію відповідальних досліджень та інновацій, забезпечення психологічної підтримки та розвитку стійкості серед населення, слугуючи стабілізуючим фактором та забезпечуючи дітям та молоді відчуття нормальності та надії на майбутнє (підрозділ 5.3).

Дисертаційне дослідження Тетяни Володимирівни має цілий ряд інших переваг, пов'язаних з розкриттям евристичного потенціалу наукової освіти для розвитку відповідального громадянства (підрозділ 1.3.), обґрунтуванням положення про розвиток культури демократії в освіті як процес інституціоналізації та інтеріоризації демократичних цінностей (підрозділ 2.1.), систематизацією та обґрунтуванням аксіологічних принципів забезпечення системного прогресу та сталого розвитку наукової освіти в європейському філософсько-освітньому дискурсі (підрозділ 3.2.), тощо.

Відзначаючи позитивні аспекти дисертаційного дослідження Тетяни Володимирівни Матусевич, варто звернути увагу на деякі дискусійні положення дисертації.

По-перше, маємо зауваження до загального стилю викладення тексту в роботі. Зокрема, авторка, в переважній більшості випадків, використовує термін «освіта», проте не робить доречних уточнень – дошкільна, шкільна, вища, післядипломна тощо. Конкретизація цього параметру надала б більш значної евристичності дисертації, підвищила б практичну значущість сформульованих дисертанткою рекомендацій.

По-друге, на нашу думку, авторка дисертації занадто багато уваги приділяє аналізу змісту функціональних моделей розвитку відповідального

громадянства засобами наукової освіти, а особливо ця тенденція набула виразу у підрозділі 4.4. На нашу думку, даний підрозділ дещо відволікає авторку від вирішення заявленої у дисертації мети дослідження, від саме філософсько-освітньої спрямованості тексту усіх підрозділів.

По-третє, як вірно вказує дисертантка, важливу роль у процесі розвитку відповідального громадянства відіграють особисті епістемології викладачів та їх особиста концепція виховання громадянства. Але ця теза не розкрита автором повною мірою. Наприклад, не конкретизовані шляхи удосконалення мотивації та практичної готовності викладачів до розвитку відповідального громадянства і університетах.

Наведені зауваження, звичайно, не знижують наукової вагомості дисертаційної роботи Тетяни Володимирівни. Вони можуть сприйматися як рекомендації подальшої роботи над проблемою, яка очевидно, є актуальною як теоретично, так і практично.

В цілому дисертаційна робота Тетяни Володимирівни Матусевич є досить плідною, із достатніми елементами наукової новизни як у постановці проблеми, так і методології її аналізу та висновках. Положення наукової новизни доволі обгрунтовані. Тема роботи та її зміст співпадають. Дисертація оформлена у відповідності до діючих вимог. Реферат своїм змістом відображає зміст дисертації, а його положення ідентичні основним положенням дисертації.

Вважаємо, що за змістом та оформленням дисертація Тетяни Володимирівни Матусевич на тему «Філософська парадигма наукової освіти: стратегії і практики розвитку відповідального громадянства» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 р. №1197, а його авторка – Матусевич Тетяна Володимирівна – заслуговує на

присудження наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю
09.00.10 – філософія освіти.

Завідувач кафедри філософських і політичних наук

Черкаського державного

технологічного університету

доктор філософських наук, професор

Бойко Анжела Іванівна

Перший проректор

Артем ГОКСАРОВ